

МОВНА КАРТИНА СОЦІУМУ ТА ЇЇ ГЕНДЕРНІ СКЛАДОВІ

Мова завжди відображає картину світу із глибинною логікою, продиктованою життєвим досвідом багатьох поколінь. Сюди ж входить і спостереження за типами людей, що мають назву чоловіки та жінки й закріплення за ними відповідних якостей та водночас їхніх оцінок. Гендерна різниця в мовленні може бути як явно репрезентована граматичними формами, так і тонко завуальована, що вимагає спеціального виявлення та вивчення. Це доводять праці таких фундаменталістів соціолінгвістики як Дж. Коутс [8], Д. Камерон [7], У. Лабов [9], Д. Таннен [11].

Під час звернення до цієї проблематики гендерних досліджень важливим напрямком постає виявлення можливої різниці з урахуванням мовних рівнів: фонетичного, морфологічного, синтаксичного та ін. Диференціація вербальної специфіки залежно від статі мовця проявляється в різних мовах у цілому та на мовних рівнях. Найчастіше різниця яскраво виражена в лексиці та найменше в синтаксисі. З урахуванням цього лінгвісти поділяють мови на чоловічі та жіночі. Переважна більшість дослідників (О. Горошко, Р. Лакофф, Д. Камерон, А. Кириліна, Дж. Коутс, Д. Таннен, З. Шевченко та ін.) зауважує, що домінування чоловічого або андроцентризм притаманний багатьом мовам.

Т. Тайфель вважає, що жінки належать до групи з більш низьким статусом порівняно з чоловіками, тому для досягнення чоловічого рівня ними обираються дві стратегії у взаємодії груп: або співвідносити себе із членами своєї групи, або приєднувати окремих членів до групи, що знаходиться на статус вище. Тобто жінки або намагатимуться змінювати свою групу, або підвищуватимуть власну позицію у суспільстві. Т. Тайфель зауважує, що вони можуть досягати цього трьома етапами, які історично мають місце у такій послідовності:

1) вони намагатимуться досягти рівноправ'я шляхом прийняття чоловічих цінностей (ця стратегія називається асиміляцією);

2) вони намагатимуться передивитися характеристики, які сприймалися суспільством як негативні й надати їм позитивної оцінки;

3) вони намагатимуться створити нові виміри для порівняння із чоловічою групою. Такий алгоритм працює на створення чіткого іміджу. На сьогодні не виникає сумніву в тому, що жінка, яка залишає свою групу, має співвідносити власні можливості з чоловічими й одним із засобів досягнення цієї мети є мова. Головною стратегією жінки для рівноправного спілкування з чоловіками є асиміляція, яка проявляється у використанні низького тембру голосу, нецензурної лексики та мови табу, адаптації чоловічого стилю у груповій взаємодії, адаптації характеристик, притаманних чоловікам, дискутування у суспільстві на чоловічу тематику (бізнес, політика, економіка та ін.) [12].

Покладаючися на роботи О. Горошко [1], А. Кириліної [2] та О. Колосової [3] ми виділили та класифікували параметри для визначення особливостей чоловічого та жіночого мовлення на письмі. **Чоловіче** писемне мовлення характеризує: використання армійського та тюремного жаргонів; часте використання вставних слів зі значенням констатації; використання великої кількості абстрактних іменників; використання під час передачі емоційного стану або оцінки предмета чи явища слів з найнижчою емоційною індексацією, одноманіття лексичних прийомів; використання одноманітних нецензурних слів як вставних, та перевага нецензурної лексики на позначення дій та процесів; дієслів активного стану та перехідних дієслів; невідповідність розділових знаків емоційній напрузі тексту; використання наказових та складнопідрядних речень. **Жіноче** писемне мовлення характеризує: наявність великої кількості вставних слів, означень, обставин, займенникових підметів та додатків, а також модальних конструкцій, які виражають різний ступінь невпевненості, невизначеності, припущення та ін.; схильність до вживання стилістично підвищених форм, кліше, книжкової лексики;

використання конотативно нейтральних слів та виразів, евфемізмів; велика образність мовлення під час змалювання почуттів; в інвективах високу частотність мають зооніми; використання дієслів у пасивному стані, конструкцій “прислівник + прислівник”, простих і складносурядних речень, синтаксичних зворотів із подвійним запереченням; часте використання пунктуаційних знаків та загальне високе емоційне забарвлення мовлення. Отже, експресивність жіночого мовлення призводить до використання якісних прикметників найвищого ступеня порівняння, прислівників та сполучників. Типово жіночим є висловлювання потужної емоційної реакції та використання зменшувально-пестливих суфіксів. Жінки найбільше прагнуть ввічливості, що досягається ними використанням слів прохання та вибачення.

Однак, на мовленнєву поведінку особистості впливає не тільки гендер, але й вік, професія, освіта та виховання. Цікаві результати в цій галузі демонструють нейролінгвістичні дослідження. Особливості мови чоловіків і жінок пояснюються не тільки біологічною різницею, розподілом соціальних сфер мовного спілкування, але й сферою мовної свідомості – середовища, яке існує у вигляді різноманітних когнітивних, емоційних та мовних процесів. За результатами анкетного опитування “Гендерні стереотипи сучасної студентської молоді” автор робить висновки, що чоловіки більшою мірою дотримуються традиційних гендерних стереотипів, а також більше страждають на гендерну сліпоту, ніж жінки. У свою чергу жінки, хоча і демонструють у деяких питаннях прогресивніші погляди та більш високу гендерну чутливість, порівняно з опитаними чоловіками, самі ж виступають джерелом гендерної нерівності, наслідуючи ті чи ті гендерні стереотипи [6].

Накопичення когнітивного досвіду – результат пізнавальної діяльності, яка визначається когнітивними, емоційними та фізичними здібностями особистості. Поясненням, що когнітивна компетентність була привілеєм чоловіків, слугує факт більшого їх доступу до освіти та інших сфер суспільного життя. Адже жіноча

освіта почала своє існування лише упродовж ХІХ – початку ХХ ст., коли було переглянуто упереджене ставлення до жінки як істоти інтелектуально слабшої порівняно з чоловіком. Зміст і форми цієї освіти відповідали запитам тогочасного суспільства, згідно з панівними уявленнями про роль жінки в родині та соціумі.

Лінгвістичні спостереження збігаються з гіпотезою психологів, що концепт “ego” жінки має менш жорсткі та детермінізовані межі та розповсюджується й на інші споріднені концепти. У чоловіків концепт “ego” має більш жорсткі межі. При цьому встановлено, що з підвищенням рівня освіти різниця в мовленні стирається.

У жіночих групах обговорення однієї теми займає пів години й обмін інформацією стосується більшою мірою особистого, тобто сфери почуттів та стосунків; чоловіки ж, навпаки, відрізняються частими переходами з однієї теми на іншу, розповідають анекдоти та життєві історії, пов’язані з перевагами та агресією. Особиста інформація поступається місцем обізнаності в поточних подіях, мандрівкам та спорту. Керування розмовою також має гендерну диференціацію. Жінки уважні одна до одної і стосовно участі в розмові й стосовно дотримання черги під час висловлення та схильні вибачатися, якщо їхній виступ затягнувся. Члени жіночої групи переймаються тим, щоб усі брали участь у розмові та не схвалюють домінування з боку співрозмовника. У чоловічих групах, навпаки, змагаються за лідерство й згодом встановлюється стабільна ієрархія тих, хто домінує в розмові й інших, хто говорить мало. Чоловіки люблять публічні виступи, жінки ж надають перевагу розмові віч-на-віч. Безумовно, сказане стосується переважної більшості осіб тієї чи тієї статі. Проте, трапляється і мішана мовна поведінка, коли, приміром, жінка прагне домінування й копіює чоловічі манери спілкування, а чоловік не має високих амбіцій та не претендує на лідерство. Усе залежить від характеру й темпераменту людини, від обставин та мети спілкування та ін.

Модель спілкування, запропонована Х. Саксом [4], може застосовуватися лише в чоловічій групі, адже за нею слід дотримуватися двох правил: один мовець

в один час, далі відбувається зміна мовця. У жіночій групі така модель не спрацьовує, у ній одночасно може говорити декілька осіб.

Дослідники Д. Мальц і Р. Брокер, проаналізувавши різноманітні непорозуміння у мішаних розмовах, заперечують думку, що у чоловіків інші правила участі у розмові [10]. Проблеми в мішаній комунікації виникають із таких причин: 1) мінімальні відповіді жінок “Так” і “Мм” передбачають ‘Я уважно слухаю та підтримую твоє право говорити’, чоловіки ж використовують їх із значенням ‘Я згоден’, що призводить до серйозних проблем у комунікації. По-перше, чоловіки думають, що жінки з ними згодні й їх дуже дратує, коли це виявляється не так. По-друге, жінок спантеличує нечасте використання таких відповідей і вони засуджують чоловіків за неухважність; 2) різне значення для чоловіків та жінок мають запитання. Жінки використовують їх як частину стратегії для підтримання розмови. Запитання – це акти комунікації, які потребують послідовності в цих актах, тобто відповіді, адже використання запитань – це ознака продовження розмови. Жінки часто використовують риторичні запитання, які слугують ніби запрошенням приєднатися до її проблеми. Але чоловіки інтерпретують запитання як необхідність в отриманні інформації, тому й відповіді повинні містити цю інформацію. Відтак трапляються непорозуміння: чоловіки розуміють запитання як оцінку особи, а жінки як підтримку в потоці розмови; 3) зв’язок між чергою говорити. Коли новий мовець підключається до розмови, жінка може визнати його тематичний внесок, але потім продовжить тему, яка обговорювалася до цього. Чоловіки ж, навпаки, ігнорують усе сказане раніше.

Мовознавчі дослідження доводять, що гендерна лінгвістика розвивалася у напрямку від виділення гендеру як компонента ідентичності, який сам по собі визначає мовну поведінку та інші аспекти особистості, до визнання того, що гендер завжди діє в комбінації з іншими змінними (вік, статус, етнос, освіта та ін.), тобто до інтегративного розуміння і вивчення гендеру з урахуванням цих компонентів і

конкретних практик його реалізації. Гендерні стереотипи моделюються суспільством, тобто прописуються інститутами соціального контролю та культурними традиціями. Системність лінгвістичного опису в цих умовах можна досягти в рамках двох моделей: когнітивно-прагматичної, що дозволяє пояснити механізм виробництва гендерних смислів з погляду їх породження та інтерпретації; і стилістичної, спрямованої на виявлення і опис мовних складових гендерних показників – набору семіотичних маркерів мужності і жіночності, характерних для того чи того суспільства і культури. Цими маркерами є: для чоловіків – упевненість, рішучість, сміливість, витривалість, раціоналізм та ін.; для жінок – емоційність, лагідність, пасивність, ірраціоналізм та ін. Для вираження цих маркерів чоловіки і жінки обирають для себе різні, інколи цілком протилежні засоби. Наведені приклади – це далеко не вся гендерна різниця, адже гендерна диференціація взаємопов'язана із соціальною. За допомогою мови ми стаємо більш обізнаними в гендерному аспекті членами суспільства: як мова, так і гендер, розвиваються разом із нашим соціальним досвідом, тому не можуть розглядатися окремо, а тільки в міждисциплінарному зв'язку.

Отже, стислий огляд наукової літератури з гендерних досліджень показує, що розвідки і вітчизняних, і зарубіжних лінгвістів проводяться в різних напрямках. Особлива увага приділяється розбіжностям у мовній поведінці чоловіків і жінок, у використанні характерної для різних статей лексики. Висновки різних дослідників можуть відрізнятись, але разом вони, звичайно ж, презентують загальну картину особливостей розмовної мови і мовної поведінки чоловіків і жінок. Крім того, значний вплив мають особливості національної культури та менталітету. Такі нелінгвістичні чинники, як вік, виховання, освіта, темперамент, рівень загальної культури, професія та ін. також помітно впливають на мову і мовну поведінку людини, тому важко визначити, що саме є результатом впливу статі.

Лінгвокультурологічні дослідження останніх років демонструють, що лінгвістику гендер цікавить у плані більш ґрунтовного дослідження ментальності

та етнокультурної специфіки. У межах комунікативно-дискурсивного напрямлення вивчається лінгвістичне конструювання гендеру в комунікативній взаємодії індивідів у різних видах дискурсу, мовленнєвій поведінці чоловіків і жінок з позиції теорії соціальної ідентичності та комунікативної адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горошко Е. И. Особенности мужских и женских вербальных ассоциаций (Опыт качественной интерпретации) / Е. И. Горошко // Gender, Language, Culture, Communication: Доклады Второй Международной конференции. – М., 2002. – С. 77–86.
2. Кирилина А. В. Гендерные аспекты массовой коммуникации / А. В. Кирилина // Гендер как интрига познания: Сборник научных трудов. – М., 2000. – С. 47–80.
3. Колосова О. Н. Когнитивные основания языковых категорий (на материале современного английского языка: автореф. дис. ... д. филол. наук: спец. 10.02.02 "Російська мова"/ О. Н. Колосова. – М., 1996. – 51 с.
4. Сакс Х. Социологическое описание / Х. Сакс. – пер. А. Корбут. // Социологическое обозрение, 2006. – Т. 5. – № 1. – С. 43–53.
5. Слінчук В. В. Мовностилістичні засоби творення гендерних образів молоді (за матеріалами друкованих мас-медіа): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.08 – “Теорія літератури” / В. В. Слінчук. – К., 2006. – 193 с.
6. Шевченко З. В. Результати анкетного опитування “Гендерні стереотипи сучасної студентської молоді” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/rezultati-anketnogo-opituvannya-genderni-stereotipi-suchasnoi-studentskoi-molodi.html>
7. Cameron D. The language and gender interface: challenging cooptation / D. Cameron // Rethinking Language and Gender Research: Theory and Practice. – London and New York: London, 1996. – P. 31–53.

8. Coates J. Women, men and language / J. Coates. – London: Blackwell Publishers, 1986. – 513 p.
9. Labov W. Variation in Language / W. Labov // Carrol E. Reed (Ed.). The Learning of Language. National Council of Teachers of English. – N. Y., 1971. – P. 187–221.
10. Maltz D. N., Borker R. A. Mißverständnisse zwischen Männern und Frauen – kulturell betrachtet // Günthner, Kotthoff (Hrsg) Von fremden Stimmen. Weibliches und männliches Sprechen im Kulturvergleich. – Frankfurt am Main, 1991. – S. 52–74.
11. Tannen D. You just don't understand. Women and men in conversation / D. Tannen. – New York: Harper Collins Publishers, 1991. – 358 p.
12. Tafel K. Die Frau im Spiegel der russischen Sprache / K. Tafel. – Wiesbaden, 1997. – 278 p.